

הגאון הרב חיים קיצע זצ"ל

קבלת תנחומים על עבד

דברי קדמונים-

מברכה אשר הותיר אחריו בכתב יד הרב הגאון ר' חיים ב"ר יצחק קיצע זצ"ל
מגדולי חכמי הונגריה בדורו של החת"ם סופר זצוק"ל. נלבי"ע שנת התר"ט
בשלהי המאמר הבאנו מקורותיו למען ידעו דור אחרון.
נערך ע"י אחד מצאצאיו תלמיד הישיבה.
אור ישראל שוורץ, דור שביעי להגאון הנ"ל.
לע"נ זקני ר' חיים ב"ר יצחק קיצע זצ"ל, יהיו לו דברי תורתו למשיב נפש.
ולע"נ מורי ורבי הגאון ר' יהודא ב"ר כתריאל קולודצקי זצ"ל ראש ישיבת הישוב
החדש

אשר נטע בתלמידי את המחויבות ללימוד וידיעת התורה איש איש באשר הוא שם.
דלה והשקה לעדרים מתורתו ואורחותיו של רבו המובהק הגר"ש שקאפ זצ"ל. זכה
ונתקיים בו מאמר החכם (קהלת פרק יא) בְּבִקְרֹךְ זָרַע אֶת זֶרְעֶךָ וְלָעָרְבֹא אֶל תַּנְחַח וְדָד כִּי אֵינְךָ
יֹדֵעַ אֵי זֶה יִקְשֶׁר הַזֶּה אוּ זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם פְּאֻדָּה טוֹבִים. וכדרשת חז"ל [יבמות ס"ב ע"ב]
שאם העמיד תלמידים בבחירתו יעמיד תלמידים בזקנותו.

* * *

הסוגיא בה עוסק הרב חיים זצ"ל היא סוגיית קבלת תנחומין על עבד שמת. מקור
הסוגיא במשנה בברכות (פ"ב מ"ז) ובעוד מקומות. בע"ה נדון בעניין לפי סדר. ערכתי את
הדברים בס"ד כך שגם מי שאינו מונח זה עתה בסוגיא ימצא נחת בדברי הרב חיים זצ"ל.
ולהלן המשנה:

וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין; אמרו לו תלמידי: למדתנו רבינו
שאין מקבלין תנחומין על העבדים? אמר להם: אין טבי עבדי כשאר כל
העבדים, כשר היה.

המשנה כאמור דנה ברבן גמליאל ותלמידי שתמהו על כך שרבים קיבל תנחומין.
כהערה נאמר שהמפרשים מסבירים שהיה שרוי בצער עד מידה כזו שהיה צריך לנחמו,
וקיבל. וזהו בניגוד להלכה מפורשת שנשמעה בבית המדרש:

עבדים ושפחות אין עומדים עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים. אלא מה אומרים עליהם – כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו: המקום ימלא לך חסרוןך, כך אומרים לו על עבדו ועל שפחתו: המקום ימלא לך חסרוןך (גמ' שם).
וכן במסכת שמחות (פרק א' הלכות ט' – יא'):

הגוי והעבד אין מתעסקין עמו לכל דבר, אבל קורין עליו הוי ארי, הוי גיבור. רבי יהודה אומר הוי עד נאמן, אוכל מעמלו, אמרו לו אם כן מה הנחת לכשרין, אמר להם אם היה כשר מפני מה אין אומרין עליו, שאין מקבלין תנחומין על העבדים.

מכל הנ"ל עולה כי דיניו של עבד שונים הם בתכלית מכל יהודי כשר מן השורה משום שמעמד העבד בחברה שונה. ולמרות זאת ר"ג בטבי עבדו כמי שראוי לקבל עליו תנחומין. נביא בקצרה מדברי המפרש למסכת שמחות בעל ה"נחלת יעקב": לענין קבלת תנחומין שהוא מפני הכבוד אתי שפיר דעבדים ושפחות היו חשובים כבהמה ומש"ה אין מקבלין וכו' אבל טבי עבדו שכשר היה ראוי לכבדו... דכשר הוא ואינו מקלי הדעת. ע"כ.

א) הרב חיים מביא מספר שלום ירושלים על מס' סוכה מירושלמי (פ"ב ה"א) שהקשה על מתני' הנ"ל. שהרי ר"ג שנה לתלמידיו בסתמא כי אין מקבלין תנחומין על העבדים ותו לא. וכן בשאר מקורות שראינו, ולא שמענו לחלק בין כשר שאינו ולכאורה לא פלוג כלל. ואם באמת יש חילוק בדבר מדוע לא ראינו זכר לכך במשניות. עלינו א"כ להבין מה פשר תשובתו של ר"ג "כשר היה"?

ושם בספר ש"י עונה המחבר ע"פ הגמ' בב"ק (עד:): שלהלן:

מעשה בר"ג שסימא את עין טבי עבדו, והיה שמח שמחה גדולה; מצאו לר' יהושע, אמר לו: אי אתה יודע שטבי עבדי יצא לחירות? אמר לו: למה?
א"ל: שסמית את עינו, אמר לו (רבי יהושע): אין בדבריך כלום, שכבר אין לו עדים;
וברש"י שם:

טבי - שם העבד; והיה שמח - לפי שעבד כשר היה והיה מתאוה לשחררו אלא שהמשחרר עבדו עובר בעשה.

שכבר אין לך עדים - ועל פי עצמך לא תשלם קנס

א"כ חזינן לכאורה שר"ג לשיטתו היה טבי עבדו כבר בן חורין משום שיצא בשן ועין ברגע שהוכה. אלא דרבי יהושע חלק עמו וסבר שאין לו עדים. ומה עם אין לו עדים? כיוון שהתורה קנסה את המכה את עבדו שיוציאו לחירות - והלא המודה בקנס פטור-אז ע"פ הודאתו כבר פטור מלשחררו.

ואולם מסתברא שנשיא ישראל באמת היה סבור שהלכה כמותו וטבי כבר יצא ועתה לא מהני לו הפטור הנ"ל למפרע.

לפניו מסביר הרב "שלום ירושלים" במשנה, שר"ג לשיטתו סבר שטבי בכלל היה בן חורין ולכן קיבל עליו תנחומין. אז באמת אין חילוק בעבדים ובכולם הדין הוא אחד: "שאינו מקבלין תנחומין על העבדים". אבל טבי כשר היה דהיינו משוחרר.

והרב חיים כותב כי לא ישרו הדברים בעיניו במחילת כת"ר ועל כן הוא יוצא במערכה להוכיח כי עדים בנידון דידן חשיבותם גדולה יותר ולא עוד אלא שכלל לא מסתבר בכוונת "כשר" - שמשוחרר הוא.

ב אין לנו אלא להקדים ביאור בסוגיית הגמ' בב"ק (שם). אם נעיין שם ניווכח כי הגמ' מצטטת פעמיים את תשובת רבי יהושוע לבשורת השחרור של טבי. חדא בלשון: אמר לו: אין בדבריך כלום, שכבר אין לו עדים וחדא בלשון: והתניא, אמר לו: אין בדבריך כלום, שכבר הודית. ז"א יש פה שני חסרונות האחד שאין עדים למעשה ההכאה ועוד, שאתה ר"ג הודית על כך (בבי"ד). רש"י כפי שהבאנו כאן חיבר את שני הדברים לטעם אחד (לעיל).

אבל הרשב"א בחי' שם כותב לחלק ולהסיק מכך תרי דיני. ראשית, שבעצם כל חיוב קנס שאין עליו עדים אלא אך ורק מהודעת בעל דין נודע לנו הדבר אז וודאי שפטור. ובנוסף לכך גם אי תפיס הניזק בתפיסה שלא כדין מהמזיק, לא מהני. והא ראייה, שאם לא כן תיקשי לך על רבי יהושוע מדוע אמר לר"ג "אין בדבריך כלום"? הרי טבי הוא גדול ותפוס גופו בידי עצמו, ובשעה שהוכה בראשי אברים תפס וזכה בעצמו ויצא לחירות אע"פ שלכתחילה לא היינו חייבים לשחררו מפאת הודאת ר"ג בלבד, יצא לחירות בזכות תפיסתו-ושפיר שמח ר"ג. אלא ע"כ שגם אי תפס מפקינן מיניה ולא מהני ולכן גם אם טבי חשיב כתופס הרי שזכותנו להוציא ממנו ואינו משוחרר.

ודין נוסף שמענו כאן - אומר הרשב"א - שכל חיוב קנס שאין עליו עדים הווי"א שאולי יצטרך מאן דבעי למיהוי חסידא לשלם אעפ"כ כדי לצאת ידי שמים. קמ"ל רבי יהושוע בדבריו שאפילו לצי"ש אינו צריך, וכל שאין עליו עדים ומודה בקנס פטור לגמרי אחרת רבי יהושוע היה מורה לו איך לנהוג בדיני שמים. וכן דייק תו"ס כתובות (לג): ובירושלמי כתובות ספ"ג. ונביאו לקמן בע"ה.

ג וכתב הרב חיים לפום דעתיה ששתי ההלכות שלמד בכאן הרשב"א, משלימות הן זו את זו והא בהא תליא. ז"א במקום שיש על האדם חיוב כגון ראובן שהזיק לשמעון ופטרוהו בי"ד בדיני אדם אולם עדיין חייב הוא בדיני שמים ע"פ שולחן ערוך, רק אז אם תפס שמעון בנכסי ראובן בשיעור שחייב לו מהני תפיסתו ולא מפקינן מיניה. ומדוע, שהרי סוף סוף חייב הוא בדיני שמים ולא גזלנא הוא. אבל אם אין חיוב לצי"ש ממילא גם תפיסתו לא מועילה כמו שדייק הרשב"א ז"ל.

הלכך המודה בקנס שפטור מלשלם (בדיני אדם) אי תפס מפקינן מיניה ולא מהני תפיסתו לשיטת הרשב"א כי גם חיוב לצי"ש אין כאן ועפ"י דברינו אין תפיסה בכה"ג, כי כאמור שתי ההלכות תליין זו בזו.

וזו היא הגדרה שתשמש אותנו בהמשך.

ד) הרב חיים מפנה אותנו למקום אחר בחידושי הרשב"א שם מסיק הוא יסוד גדול לסוגיין. הגמרא בקידושין (סה:) מתארת מקרה שאדם קידש אשה בפני עד אחד: אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב: המקדש בעד אחד - אין חוששין לקידושיו, ואפילו שניהם מודים (האיש והאשה מודים שנתקדשה לו)... מאי הוי עלה? רב כהנא אמר: אין חוששין לקידושיו, רב פפא אמר: חוששין לקדושיו. אמר ליה רב אשי לרב כהנא: מאי דעתך? דילפת דבר דבר מממון, אי מה להלן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי, אף כאן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי! א"ל: התם לא קא חייב לאחריני, הכא קא חייב לאחריני. וברש"י שם: שקרובותיה נאסרו בו וקרוביו נאסרין בה. זו היא החובה שנגרמת.

זאת אומרת שרב אשי שואל את רב כהנא: לכאורה אם האשה מודה שנתקדשה ואסורה היא לאחר אין סיבה לא להאמין לה, ואפילו מדין הודאת בעל דין בממון יש להסתמך על האשה. אע"פ שכאן באישות עסקינן, אבל הלא דרשו חז"ל גזירה שווה מממון דבר-דבר (יקום דבר-כי מצא בה ערוות דבר) ולכאורה נאמנת כנו הודאת ב"ד. וענה רב כהנא שפה האשה גורמת חוב לאחרים בהודאתה ולכן לא נאמנת כדן כל בעל דין שחב לאחריניה שאינו נאמן לחייב עצמו כי יש השלכות בדבריו על אחרים. ז"א שלא מקבלים לא את דבריו ולא את דבריה ורק ע"פ שני עדים יהא נאמן.

והרשב"א שם מפלפל לחקור מהו גדר חייב לאחריניה בנידון דידן. ומסיק בהכרח, שאלמלא גילתה לנו התורה את ההלכה של הודאת בעל דין כמאה עדים דמי בפס' "אשר יאמר כי הוא זה" (שמות כב, יח) היה נשאר הדין של "על פי שנים עדים... יקום דבר" בכל עניין ועניין כולל בממון, והיינו פוסקים שהעדויות זה חלק מקיום הדבר תמיד.

עתה, שנתחדש לנו דין "כי הוא זה" הוברר לנו שעדים בממונות במקרים מסוימים באים לבירור מילתא בעלמא ולא לקיום הדבר - כביכול והתורה רומזת שנעקב פה הגדר של "על פי שני עדים... יקום דבר". לעומת זאת בקידושין הדר דינא קמא שלא מתקיים הדבר אלא בתרי סהדי, העדים הם עדי קיום ויצירת הקידושין ולא רק מבררים שהיו במציאות. (והשתא מובנית מאוד הדרשה דבר דבר מממון כי גם בממון בעצם צריך שני עדים לאוקמי מילתא)

וכאן רוצה הרב חיים זצ"ל לחדש לענייננו באופן נפלא. עפ"י מה שאמרנו זה עתה אפשר וצריך לחלק בממונות את החיובים לשני סוגים עיקריים של ממון וקנס. בממון הודאת בעל דין כמאה עדים דמי כמפורש בקראי ומכוח זה כאמור נדחה הפס' "על פי שנים עדים... יקום דבר". בשונה ממנו בחיוב הקנס עליו אמרה תורה בבירור "אשר ירשיעון א-לקים" ודרשו חז"ל פרט למרשיע את עצמו א"כ ממילא לא אמרינן בה דין הודאת בעל דין, אלא בכל אתר ואתר שיש לנו עסק בחיובי קנסות. התכוונה התורה לומר לנו שיש דין ע"פ שנים עדים לעיכובא, ז"א שהעדים בממונות פעמים שהם לבירור בעלמא ופעמים שהם במקיימי הדבר-וכך בדיוק הוא בקנס – העדים יוצרים את חיוב

הקנס. ולא ייתכן שיווצר חיוב קנס על האדם מכח מעשה נזק/עבירה גרידא אלא אם יעשה האדם מעשה או אז יטילו עליו ביה"ד והעדים את החיוב מכוחם הם.

[**סיכום ביניים**: נשאלה השאלה מה טעם הנהיג ר"ג לעצמו לקבל תנחומין על טבי עבדו. והביא מספר אחד שר"ג אחז את טבי כמשוחרר מחמת שהכהו בשן ועין ורק רבי יהושע חלק על כך- וזה לשיטתו מה שנראה בסוגיא דב"ק (עד:). והרב חיים טורח להוכיח עתה שלא כן הוא. הביא שני חידושי הרשב"א שם שמודה בקנס פטור גם מדיני שמים וכן שתפיסה בכה"ג לא מהני. ותלה שני הדברים זה בזה. והביא גמי בקידושין המקדש בפני עד אחד לאו קידושין וחידוש הרשב"א שם בגדר מהות העדים בממון ובקידושין. וחידש הרב את דעתו בעניין עדות בקנס.]

ה) סוגיא מקבילה לזו שלמדנו בב"ק (עד:): בדבר השקלא וטריא שהתנהלו בין ר"ג לרבי יהושע, נמצאת בירושלמי. במסכת כתובות מתלמודא דבני מערבא (בסוף פרק שלישי) מסתפקת הגמי האם יש חיוב על המודה בקנס לצאת ידי שמים. והרי הוא לפנינו:

מהו שיאמרו לו (למי שמודה בקנס ופטור בדיני אדם) צא ידי שמים?
נישמענה מן הדא: מעשה ברבן גמליאל שהפיל שן טבי עבדו. אתא גבי דרבי יהושע אמר ליה, טבי עבדי מצאתי עילה לשחררו. אמר ליה ומה בידך?! ואין קנסות אלא בבית דין ובעדים. (שואלת הגמרא): ויאמרו לו צא ידי שמים? הדא אמרה (מכאן מוכח ש) שאין אומרין לו צא ידי שמים.

ומפרש שם ה"ק "קרבן העדה": ד"ה ומה בידך- מה אתה סובר הרי עדיין אין אתה חייב לשחררו.

זאת אומרת הוכחה פשוטה מכך שרבי יהושע לא אמר לר"ג שישחרר את טבי כדי לצאת ידי שמים קמ"ל שבמקרה זה של מודה בקנס באמת אין מצווה לשחרר את העבד אפילו לא בדיני שמים.

וכבר הובאה להלכה שיטת רש"י וסיעתו (בפרק השוכר בב"מ) שבמקום שיש על האדם חיוב בדיני שמים אז אי תפס מהני תפיסתו של בעל החוב/הניזק ולא מפקינן מיניה. (בין היתר בחו"מ סימן כ"ח ובש"ך שם ועוד).

שואל ה"שער המלך" (פ"ה מהל' עבדים) מהירושלמי קושיה על דברי רש"י ז"ל שעתה הזכרנו.

לו יצוייר שבאמת הייתה מצווה שכזו לשחרר עבד שהוכה ואין לו עדים, כמובן שזה רק מדיני שמים. אם כן, הרי רש"י אוחז שבמקום שיש מצווה לצי"ש תפיסה מהני וכן החזיקו אחריו עוד מהראשונים.

ונמצא קשה (בהנחה שאין בזה מח' ירושלמי ובבלי – עד שיוכח אחרת) מדוע הירושלמי צריך להוכיח את טענתו שאין מצווה לצאת ידי שמים מזה שר"י לא אמר לר"ג "שחרר את טבי בכל זאת כדי לצי"ש" (כפי שמבואר למעלה). יש הוכחה הרבה יותר פשוטה. אילו הייתה מצווה לצי"ש אזי טבי שתפוס בגופו היה זוכה בעצמו עם רגע ההכאה והיה משתחרר. ורבי יהושע היה אומר לו "אכן, מזל טוב, אמנם בדיני אדם אתה

פטור אבל בדיני שמים טבי שוחרר". אלא כנראה-אומר השעה"מ- שאף אם וכאשר יש מצווה לצי"ש עדיין תפיסה לא מהני, ולא כמו שסובר רש"י. ומזה שטבי לא קנה את עצמו ויצא לחירות לא רואים שאין מצווה לצי"ש. אדרבא אולי יש מצווה שכזו רק שהתפיסה לא מועילה. לכן זו גם הסיבה שהירושלמי הוכיח בדרך שלו דווקא מדבריו של רבי יהושע. ויש להבין.

(ו) **אומר הרב חיים זצ"ל** בְּטוֹב הַגִּיּוֹן, על פי כל היסודות שהקדמנו וסיכמנו עד כאן, ובעקבות מה שהוכיח באות ד). הרי גם בדיני ממונות פעמים שהעדים הם לאוקמי מילתא-היינו יוצרים את חלות החיוב- ולא רק כבירור בעלמא למען אמיתות הדברים. וכך הוא גם בנידון של רבן גמליאל ורבי יהושע כיוון שכל מה ששייך לחיובו הוא מצד דין קנס (והכה את שן עבדו וגוי) שקנסה תורה את האדון להוציאו לחירות. ממילא, בדיני קנס למדנו שהחיוב בכלל לא מתחיל בלי עדות תרי סהדי כדת וכדין, ו"המודה בקנס פטור" פירושו שהודאת בעל-דין בקנסות לא מתקבלת אף אם ידוע שוודאי אמת הוא הדבר כפי שאין לחשוד בר"ג חס ושלוש בשיקרא. כי העדים לא לברר האמת הם באים אלא לקיים דבר-י"על פי שנים עדים יקום דבר". כי כך הוא דין תורה בקידושין ובכל מקום שלא גילתה תורה כי הודאת יחיד מחייבתו.

על כן, אחרי שכילינו לברר גדר העדאת עדים והנפק"מ לנידון דר"ג נהיר ובהיר לנו שכיוון שלא היו עדים לטבי על כך שהוכה אז מעיקרא לא נוצר חיוב כלל על ר"ג לשחררו – לא בדיני אדם וכתוצאה מכך גם לא בדיני שמים (עיין אות ב לעיל לבירור הדבר) אין עליו מצווה-וכתוצאה מכך גם תפיסה לא תועיל כי לא התחיל שום חיוב על האדון ותפיסת העבד במקום שאפילו מצווה לצי"ש ליכא, כולי עלמא מודו שלא מהני תפיסתו. מיושבת קושיית השער המלך על שיטת רש"י משום שלא ייתכן כלל להפריד בין העדים שראו את ההכאה לבין חיובא דשמיא, ובין שני אלה לבין התועלת שתהיה בתפיסה שתופס העבד.

(ז) מעתה גם תיושב בלבנו הידיעה שתירוצו של ספר "שלום ירושלים" במחילת כת"ר אינה אפשרית כלל וכלל אחרי שגמרות מבוארות ודברי ראשונים כמלאכים יאמרו קדוש, כי אין טבי משוחרר אפילו לא למחצה לשליש ולרביע. (להזכירנו השלום ירושלים רצה לתרץ את דברי ר"ג "אין טבי עבדי וכו' כשר היה" בהסבר שהמילה כשר עומדת במקום משוחרר ולכן קיבל עליו תנחומין). כי הראינו שהעדים שותפים ביצירת חיוב הקנס ובלעדי העדים- כגון בנידון דידן- טבי לא זוכה בעצמו ואין דרך לומר שיצא לחירות. ולא מסתברא בשום אופן שר"ג יחלוק על כך כי הרים תלויים בהלכה זו והרים לא ירקדו כאילים. ולא כמו שהבין הספר ש"י שר"ג היה סבור שטבי יצא כבר רק שרוצים לפטור אותו משום מודה בקנס. כי בלי העדים אנחנו מבינים עכשיו שאין שום שיחרור ע"פ דין וזו הלכה מוסכמת כמו שראינו בסוגיות של קידושין ומדברי הרשב"א שם בעניינים אחרים לגמרי.

(הערה: למרות שהיה ניתן לדחות תשובת הספר הנ"ל בדרך קלה קמעא, לא נצרכה כל אריכות הדברים הזו אלא לגופה. וכמה וכמה חידושים העלה בידו הרב חיים זצ"ל

אגב אורחא וטוב לי תורת פיך. ועוד ע"ש הכתוב "ובשבעה דרכים ינוסו לפניך" זכינו להניס מפנינו כל ספיקות בעניין בס"ד. ועתה יתחיל בע"ה בדרך השמינית ליישב דברי המשנה)

ח) ועדיין צריכים אנו למודעי ליישב את הקושיה שנותרה בעינה מדוע קיבל רבן גמליאל תנחומין על טבי עבדו על אף שעיינו הרואות משניות ערוכות האומרות כי אין מקבלין תנחומין על העבדים.

ענף א' : לשם כך נחזור לדברי המשנה בה פתח הרב חיים זצ"ל את דבריו :

..וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין ; אמרו לו תלמידיו : למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים? אמר להם : אין טבי עבדי כשאר כל העבדים, כשר היה. (ברכות פ"ב משנה ז)

ומבואר בדברי התוספות שם בברכות מדוע אין נוהגין בעבדים מנהגי אבלות ודיניהם שונים מישראל בעניין זה : ד"ה אין עומדין עליהם בשורה - דילמא אתי לאסוקי ליוחסין. ז"א שחיישינן שמא יטעו בהם ובולדותיהם לחשוב שהם יהודים /גרים ויבואו לידי חיתון וכד' ותצמח מכך מכשלה גדולה שהרי אין להם יוחסין. אולם ניתן לומר- אומר הרב- כי טעם זה לא שייך בעבדים כטבי. שהם עבדי בית הנשיא וידועים לכולם שהם עבדים ולא יבואו לידי תקלה. ובעצם דברי תנאים ערוכים הם :

אין קורין לעבדים ולשפחות אבא פלוני ואימא פלונית, ושל בית רבן גמליאל היו קורין לטבי אבא, ואימא לטביתא (שמחות פרק א הלכה יא)
וכן פסק הרמב"ם בפרק ד' מהל' נחלות הלכה ה' :

העבדים והשפחות אין קורין להן אבא פלוני ואימא פלונית שלא יבא מן הדבר תקלה ונמצא זה הבן נפגם, לפיכך אם היו העבדים והשפחות חשובין ביותר ויש להן קול וכל הקהל מכירין אותן ואת בני ועבדי אדוניהם כגון עבדי הנשיא הרי אלו מותר לקרות להן אבא ואימא.

אם כן אומר הרב החילוק הוא ברור בין טבי עבדו של ר"ג וכן שאר עבדיו של נשיא, לבין שאר עבדים.

ומכיוון שאצל טבי ודוגמתו אין חשש שיועלו ליוחסין אז מקבלין עליהם תנחומין מכיוון שלדעה זו אין עניין עקרוני שלא לנחם על העבדים. ומבואר גם למה לא חילק ר"ג כששנה להם הלכה בין עבד כשר לשאינו כשר כי הרי אין טעם לכתוב מה שרק בבית הנשיא מתאפשר. וההלכה דיברה ברוב המצוי של העבדים. (וכן ראיתי שתירץ ע"פ יסוד דומה הגאב"ד דבוסטון הרי"ד סולובייציק זצ"ל, מובא בקובץ תורני ישורון התשס"ב) אולם עלינו להבין מה פשר המילה **כשר** שבה השתמש ר"ג.

ענף ב' : לכאורה יש קושיה נוספת על משנה דברכות מלבד זו ששאלנו. כעין שהקשה הרשב"א בחידושו לברכות (טז) :

ואם תאמר ולא יהא אלא בן חורין מי מקבלין תנחומין על הרחוקים? כבר פרשו בירושלמי שתלמידו חביב כבנו וכן עבדו המשמשו כרצונו חביב עליו כבנו.

דהיינו, תינח הא שעבד הוא ואפילו עבד כשר הוא ואפילו אינו בן חורין – סוף כל סוף הרי הם רחוקים ומה לו לקבל תנחומין עליו? מתרץ הרשב"א שכבר דרשו בירושלמי שעבד המשמש לרבו כרצונו חשיב כבנו, ועל כן ראוי לקבל עליו תנחומין. בעקבותיו הולך הגר"א ז"ל בשנות אליהו (פ"ב משנה ז') ואומר שבעצם שתי שאלות שאלוהו תלמידיו את ר"ג. האחת כדאמרן, מדוע מתנחם עליו, ואידך כפי שהעלה הרשב"א.

אם כן מובן מהו הפירוש במילה כשר-שעושה צרכי אדונו לרצונו. אך נמצאנו חסרים עתה מאידך גיסא למה לא חלקו במשנה בין עבד כשר לשאינו ונאמר גם בשאר עבדים שעושים רצון קונם שיקבלו עליהם תנחומין, והא במתני' לא פלוג.

ענף ג':

להלכה כתבו הפוסקים ע"פ המשנה בשמחות הנ"ל כמעט בלי לשנות בלשון:

העבדים והשפחות אין מספידין אותן ואין עומדין עליהן בשורה, ואין אומרים עליהן ברכת אבלים ותנחומי אבלים, אלא אומרים לו כשם שאומרים לו על שורו ועל חמורו המקום ימלא חסרונו (רמב"ם הלכות אבל פרק יב)

וכן הביא לשונו הטהור בשו"ע סי שעי"ז מיו"ד.

וכבר תמהו מדוע לא ראו הרמב"ם והמרן נ"ע להזכיר את ההלכה הזו של עבד כשר למעשה, אחר שראינו שכן נהג ר"ג בעצמו. (וכן מצאתי שהביא בדור מאוחר יותר בתפארת המשנה להר"מ הלוי רובינשטיין זצ"ל ובמאספים תורניים בתקופה שלפני כמאה שנה).

וכתבו הראשונים שלפי שכשר היה רצה ר"ג לנהוג בו לפני משורת הדין. יש מקום אולי להסביר ע"פ ההבנה שעבד חשוב כבהמה וכן מציין הגר"א במאורות, לגמ' (יבמות דף סב עמוד א) אמר רב: הכל מודין בעבד - שאין לו חייס, דכתיב: (בראשית כ"ב) שבו לכם פה עם החמור, עם הדומה לחמור. היינו שאם יצא מגדר זה אזי אולי יש מקום לכבדו. דא עקא שאסור לאדון ללמד לעבדו תורה (כתובות כח:). ועבדים מטבעם פרוצים בגזל ועריות. ע"כ טבי שלמד תורה מעצמן כינהו ר"ג בתואר כשר, על לימודו ביוזמתו. [ראה בערוך לנר] ולא סגי בהא שלמד אף חכם סמוך היה כדמשמע ביומא (פז). ובסוכה (כ:). ממילא פשוט כי לא נמצא כמוהו בכל מקום ואפילו לא בין עבדי בית הנשיא. וכל מה שעשה ר"ג לא עשה אלא לכבוד התורה. וידענו כבר שרבים היו האמוראים דבקיאי טובא ולא יכלו לסמכם ועבד הראוי לסמיכה לא שמענו כזאת. ממילא לא היה כל מקום לומר זאת כהלכה לרבים. וכמו שהתבטא בהלכתא גבירתא על משנה דברכות הנ"ל:

ואפ"ה בעבד ת"ח שרי דכבוד התורה שאני, ועוד שאינו מצוי ומילתא דלא שכיח לא גזור בה רבנן. ומיושב שפיר.

וכן כתב בספר כתר המלך (על הרמב"ם) לדייק בדברי ר"ג שאמר: אין טבי עבדי כשאר כל העבדים, כשר היה. מדוע לא נקם בפשטות כשר היה. אלא כוונתו שלא היה ולא יהיה כן בכל עבדים.

וע"כ גם השמיטו רבותינו הפוסקים דין זה.

ענף ד':

עוד ראיתי הערה בדרך הסוד שכתב רבינו יוסף חיים בספרו בן יהוידע על יומא (פז). כדאיתא בשער הגלגולים דף כט' שרוח הבל שלקח חס ניתן בטבי עבדו של ר"ג. ועוד כתב שם דכ"ש מלך פרס היה משורש כנען ונתגלגל בטבי עבדו של ר"ג, לכך אמר ר"ג אין טבי עבדי כשאר עבדים, כשר היה. אותיות כרש. ע"ש

אחתום במקור שהופנית אליו ע"י ידידי נתן קוטלר נ"י:

תנא דבי אליהו, אליהו רבה, פרשה י:

ודבורה אשה נביאה וגוי (שופטים ד' ד'), וכי מה טיבה של דבורה שהיא שפטה את ישראל ומתנבאת עליהם, הלא פנחס בן אלעזר עומד? מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, בין גוי ובין ישראל בין איש ובין אשה בין עבד בין שפחה הכל לפי מעשה שעושה כך רוח הקודש שורה עליו.

א"כ יש לנו בקעה להתגדר בה ולומר כי טבי ודאי זכה לעשות רצון קונו ואף רצון אדוניו עלי אדמות. וגם המשנה וכל העם הזה על מקומם יבואו בשלום.

להוי ידוע כי במאמר המקורי בספרו של זקני ממשיד הוא לשקול במאזני ההיגיון את דיני מודה בקנס והביא מדברי רבו המובהק הר"מ מינץ זצ"ל. אולם מחמת שכבר עסק בנידונים נוספים ונפרדים, ראיתי בעוני דעתי מקום לשייר דיו בקולמוס ולא להביאם כאן על אתר.

* * *

כדי שלא להשאיר את הנייר חלק אמרתי להעתיק כאן מעט מקורותיו של האי גדול בישראל זקני הרב הגאון חיים ב"ר יצחק קיצע זצ"ל.

בן יחיד היה לאביו הגאון ר' יצחק (שלזינגר) קיצע אב"ד ק"ק אובן ישן וממנו קיבל רוב תורתו. אח"כ השתלם אצל אב"ד ק"ק הני"ל דאז מהר"מ מינץ זצ"ל. נשא את בת ר' ישראל ווארפלס תלמיד הנודע ביהודה זצ"ל. גיסו מצד אישתו היה הגאון חסיד ופרוש ר' עמרם חסידא שעלה ארצה אולם נקטף בשנת המ' לחייו. (הגאון ר' מנשה קליין שליט"א [המכנה עצמו מנשה הקטן] מחבר שו"ת משנה הלכות הוא צאצא של ר' עמרם).

נתקבל לדיינות בקהילת וועספרים (אוסטרו- הונגריה) ומשם העתיק לקהילת אלברט- אירשא באיזור סמוך. שם הרביץ תורה וישב על מדין עד אחרית ימיו על אף

שהוזמן לכהן בקהילות רמות יותר כגון ק"ק פאקש, אשר על פי הוראת הגאון יחזקאל בינעט מנייטרא נשלחו ראשי הקהל לקחת אותו להם לראש.

לא אבה להשתמש באף כהן גם לא מתלמידי המובהקים. בספרי הנוב"י מובאות שו"ת שלו אל המחבר ובנו בחריפות רבה. העידו על שקידתו הנמרצת ועל דרשותיו שהיה מכין בלילה שלם תוך כדי הילוך בגינת העיר בליל שבת.

את אחד מבניו שלח למרן החתם סופר שילמדו דעת ובינה ונתן בידו המלצה. עם הגיעו הראה החת"ס את מכתב הגאון לבית דינו שם בפרסבורג להראות כמה רב חיליה דהאי גברא באורייתא.

קונטרסיו ניצולו כמה פעמים ממאכולת אש ב"ה ובאורח נס שרדו את אימי מלחה"ע. כתב למעלה משישים ספרים בנושאי הש"ס בהלכה ובאגדה, שו"ת, חידושים על סדר הפרשיות ועוד. מתוכם שני כרכים הגיעו לדפוס בהסכמות ראשי בתי הדין של קהילות גראסוורדין אונסדורף ווייצן. את כולם קרא בשמות הנושאים את השם חיים כפי שיסד בעל "הרוקח" בעניין זה. בשנתיים האחרונות לחייו שנלקח ממנו כוח הדיבור לא פסק פומיה מגרסא וכתב את ספרו "שפתי חיים" וכתב בהקדמתו: "יען על כי נשתתק מילולא ורק הכתיבה הם שפתיו". ויצאה נשמתו בטהרה תוך כדי שכתב תשובה בהלכה לבנו. ליבנו תפילה שכתביו אי"ה יצאו ויראו אור עולם.

רצ"ב מכתב החת"ס בעצמו אשר כתב לאחד מתלמידיו :

כאור הבוקר ליום ד' ה' כסליו תקצ"ה

לא לנחת היה לי בשמעי כי נשרף בית חתנו אשר היה מעלתו דר בו אל יחוש לזה והיה ראשיתך מצער ואחריתך מאוד ישגא חזק ואמץ בתורה וביראת ה' ואמור שלום בגיני להרב המופלג מו"ה חיים אבדק"ק אורשא

ותתמיד ללמוד אצלו שיעור פוסק טור שו"ע יו"ד – הלא מעלתו למד פה המסכתא עם כל הראשונים ועם כל האחרונים - ויכול עתה לחזור עליהם ולהיות דברי השו"ע שגור בפיו. וה' אל יעזבך ויתנך לחן בעיני חותנך וכו'.. משה"ק (משה הקטן) סופר מפ"פ דמיון.